

SOSYOLOJİ KONULARI

Editör: Prof.Dr. Cahit ASLAN

yaz
yayınları

Sosyoloji Konuları

Editör

Prof.Dr. Cahit ASLAN

yaz
yayınları

2025

Sosyoloji Konuları

Editör: Prof.Dr. Cahit ASLAN

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-5596-14-7

Mart 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Uluslararası Göçlerde Derinleşen Bir Kriz:

İslamofobi.....1

Yılmaz CAN

Günümüzdeki Yaşlanmaya Bakış: Sosyolojik Yaşlanma

Kuramları Bağlamında Bir Tartışma18

Nurullah SELÇUK

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

ULUSLARARASI GÖÇLERDE DERİNLEŞEN BİR KRİZ: İSLAMOFOBİ

Yılmaz CAN¹

1. GİRİŞ

Ortadoğu'nun birçok ülkesinde son on beş yıl içerisinde yaşanan savaş, çatışma ve istikrarsızlık, uluslararası göçün yoğunluğunu ve hızını arttırmaktadır. Göç süreciyle birlikte yeniden ortaya çıkan nüfus hareketliliği, genel olarak batı merkezli bir güzergâhı izlemektedir. Zorunlu hale gelen bu göçlerde, kitlesel olarak yer değiştiren insanların, göç merkezi ülkelerin demografik yapılarında sistematik olmayan değişimler yarattığı bilinmektedir. Ortadoğu ülkelerinde yaşanan siyasi ve etnik sorunlar, Avrupa ülkelerinin aşırı istekli ve demokratik söylemlerine gizlenmiş emperyalist tutumlarıyla birleştiğinde bölgedeki kırılganlığın yarattığı sonuçlar da daha geniş bir alana yayılabilmektedir. Savaş ve gerilimin arttığı, toplumsal barış ortamının zayıfladığı ülkelerde, göç süreci kronik bir hal almakta ve dünyanın birçok noktasında yeni bir başlangıç arayışına sürüklenen büyük insan hareketliliğine dönüşmektedir. Uluslararası göçün radikal bir şekilde ortaya koyduğu problemler, Avrupa ülkelerinin göç politikalarını doğrudan etkilemektedir. Bu ülkelerin göçmenlere yönelik tutundukları dışlayıcı politika biçimleri, kitlesel bir boyuta dönüşürken göçmen karşıtlığı etrafında siyaset üreten partilerin de önemli oy oranlarına ulaşmasına katkı sunmaktadır. Avrupa'da sergilenen göçmen karşıtlığı politikası genel olarak ülkelerinde yaşayan ve önemli

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ycan1594@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2685-5982.

bir nüfusa sahip olan Müslümanları hedef haline getirmektedir. Batı toplumlarında yabancı, gerici ya da doğulu gibi esnek ve politik kavramlarla daha geçişken anlamların tercih edildiği yaklaşım ve ortaya konulan dil, İslam karşıtlığının temsili haline gelmektedir. Bu çalışmada Avrupa'nın tarihsel deneyimlerinde sıklıkla ortaya koyduğu İslam karşıtlığı politikalarının günümüzde uluslararası göçün yeniden hız kazanmasıyla birlikte gündelik yaşama ve siyaset diline nasıl entegre olduğu tartışılmaya çalışılacaktır.

2. ULUSLARASI GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ POLİTİKALARININ DEĞİŞİMİ

İnsanlık, tarih boyunca gerek topluluk halinde ve gerekse de bireysel olarak sürekli bir devinim içerisinde hayatını sürdürmüştür. İnsanın doğasıyla bütünleşmiş bir olgu haline gelen göç, doğal ve gerekli bir eylem haline gelmiştir. Bu yer değiştirme hareketi bazen tikel düzeyde ülke içerisinde bir kentten başka bir kente ya da kent sınırları içerisinde bir noktadan başka bir noktaya gerçekleşebildiği gibi bazen de tümel boyutta uluslararası düzeyde ortaya çıkmaktadır (Güleç, 2017: 1725). Göç olgusunun ülkeleri, toplumu ve bireyin bizzatı kendisini derinden etkileme gücüne sahip olmasının yanında geleceğin şekillenmesinde de oldukça önemli bir işlevi bulunmaktadır. Göçün sahip olduğu devingen yapı, onu sürekli güncel bir konuma taşıırken gerçekleştiği dönemde farklı olay ve olgulardan da etkilendiği görülmektedir. Göç süreciyle birlikte ortaya çıkan sonuç, bir yer değiştirmenin ötesinde göç alan ve veren ülkelerin toplumsal yapısında radikal değişimler yaratabilme gücüne sahip olmasıdır (Kesgin, 2017: 1811).

Göçlerin nedenleri ve göç eden insanların eğitim, yaş, cinsiyet ya da etnisite farklılıkları, göçün niceliksel boyutunu ve yönünü belirleyen önemli hususlar olarak karşımıza çıksa da göç

sürecinde temel amacın daha iyi ve daha güvenli bir yaşam olanağına erişmek olduğu bilinmektedir (Diktaş Yerli, 2023: 1446). Uluslararası göçlerde göç veren ve alan ülkelerde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlar, milyonlarca insanın hayatını doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyebilme gücüne sahiptir. Sermayenin uluslararası bir boyut kazanması, mal ve hizmetlerin dolaşımını hızlandırdığı gibi uluslararası göç sürecini de etkileyebilmektedir. Olağan durumlarda göçmenler için bir cazibe merkezi olan gelişmiş ülkeler (Özkök, 2022: 23-24) olağanüstü durumlarda da göç alan merkezler haline gelebilmektedir.

Birleşmiş Milletler 'in güncel tahminlerine göre, dünyada yaklaşık 281 milyon (küresel nüfusun %3,6'sına denk gelmektedir) uluslararası göçmen bulunmaktadır. Ancak çatışma, şiddet, siyasi veya ekonomik istikrarsızlık, iklim değişikliği ve diğer felaketler nedeniyle giderek daha fazla insan, köken ülkelerinin içinde ve dışında yerinden edilmektedir. 2022'de dünyada 117 milyon yerinden edilmiş insan ve 71,2 milyon ülke içinde yerinden edilmiş insanın olduğu bilinmektedir. Sığınmacı sayısının ise 2020'de 4,1 milyondan 2022'de %30'dan fazla bir artışla 5,4 milyona çıktığı görülmektedir (World Migration Report 2024).

Olağan süreçlerde göç eylemi genel olarak riskli bir durumu ifade etse de mevcut konumdaki yaşam koşullarının çatışma veya diğer tehlikeler nedeniyle bozulması durumunda bu eylem daha az riskli bir seçenek haline gelebilmektedir (Czaika vd., 2021: 24-25). Günümüzde artan siyasi istikrarsızlık Avrupa'ya yönelik göçün yeniden hız kazanmasına neden olmuştur (Erdoğan, 2017: 1747). 2010 yılında, Arap Baharıyla başlayan ancak sonuçları itibarıyla hedeflerinin oldukça uzağına sürüklenen bir dizi halk hareketi yaşanmıştır. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan olaylar, kitlesel boyutlara ulaşarak (Kanbir, 2023: 24) savaş ve çatışmaların

yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum Suriye gibi ülkelerde yaşanan iç savaşla birlikte uluslararası boyutta kitlesel göçleri de beraberinde getirmiştir. Göçün kitleselleşmesi ve göç merkezinde farklı din, dil, kültür ve etnik kökenli insanların birarada olması, uyum problemlerinin ortaya çıkmasına neden olurken genel olarak Müslümanların göçü haline gelen bu yer değişikliği hareketi, İslamofobi temelinde yeni bir ırkçılığa dönüşerek Müslümanlara karşı dışlayıcı bir hal almıştır (Kaya & Özel Özcan, 2021: 3092).

Göçmenlerin ya da azınlık grupların ev sahibi toplumla kurdukları sosyo-psikolojik temas, genel olarak entegrasyon sürecine de yön vermektedir (Çelik, 2008: 110). Göçle birlikte farklı kültür ve milletten bireylerin bir araya gelmesi, toplumsal yaşam içerisinde sosyo-kültürel problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Daha çok Avrupa ülkelerine göç eden Müslümanların nüfusunun artması, göç merkezindeki yerli halkla önemli uyum sorunlarının yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Göçmenlerin birer yabancı ve ötekiye dönüşmesi, adaptasyonu sekteye uğrattırken etnik ve dini kutuplaşmaların artmasına neden olmaktadır (Dinçer, 2022: 1469). Göç, önemli sosyolojik değişimleri ortaya çıkarmakta ve insani açıdan trajik olayların yaşanmasına neden olmaktadır. Yaşadığı coğrafyanın içinde bulunduğu ekonomik, siyasi, dini ve etnik problemler, güvenlik açısından yaşanılabilir bir yer olmaktan çıktığı noktada yer değişikliği zorunlu bir hal almaktadır. Bu durum göç veren yeri yalnızlaştıran ve içinde bulunduğu kaosu derinleştiren bir etki yaratmakta ve göç edilen yerde de göçmenlerin dışlanması, sınırlarının dışında tutulması gibi insan hakkı ihlallerini gündeme getirmektedir.

AB ülkeleri için 90'lı yıllardan bu yana önemli bir gündem olma niteliği taşıyan uluslararası göçler, Suriye iç savaşıyla birlikte yeniden ilk sıralara yerleşerek (Hopyar, 2020: s.1) hükümetlerin üzerinde yoğunlaşım kitlelerin desteğine

dönüştürmeye çalıştığı alanlardan biri haline gelmiştir. Göçmenlerin sığınma, korunma haklarını sınırlandırarak ve yoksulluk yardımı almalarının önünde engel oluşturarak seçmenleri üzerinde etki yaratmaya çalışmaktadırlar (Bauman, 2015: 45). Avrupa'ya yönelik uluslararası göçlerin hatırı sayılır bir geçmişi olmasına rağmen günümüzde Ortadoğu'da yaşanan savaş, çatışma ve istikrarsızlıkla birlikte yeniden başlayan ve zorunlu bir yer değişikliğine dönüşen süreçte göçmenler, batı ülkeleri tarafından güvenlik politikaları gerekçesiyle reddedilmektedir. Neredeyse tüm Avrupa ülkelerinin ortak uygulamaları haline gelen sınırlarını kapatma politikası, ekonomik, sosyal, kültürel ve dini gerekçelere dayandırılmaktadır. Sınırlarını aşılmaz duvarlara dönüştüren batı aynı zamanda yarım asırdır topraklarında yaşayan Müslüman göçmenleri de politik kutuplaşmanın nesneleri haline getirerek iç siyaset gündemlerine yön vermektedir.

3. AVRUPA'DA GÖÇMEN KARŞITLIĞININ YÜKSELİŞİ

Batı Avrupa ülkelerinde yabancı düşmanlığını tetikleyen önemli gelişmelerden biri 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve dünyanın birçok noktasına yayılmaları olmuştur. Ekonomik göstergelerin olumsuz bir seyir izlemesi ve göçmen nüfusunda önemli bir artışın ortaya çıkması bu süreci besleyen nedenlerden bazılarıdır (Şahin Kütük, 2017: 87). 2001 yılında Amerika'daki 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Avrupa'nın birçok kentinde yaşanan problemler, batının Müslümanların göçüne yönelik tutumlarında yeni bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Doğu ile batı arasında temel bir ayrışma noktası olan din, 2000'li yıllara kadar modern demokratik söylemlerle perdelenmiş olsa da son zamanlarda ortaya konulan pratiklerin bu alanı

yeniden belirgin hale getirdiğini göstermektedir. Toplumsal yaşamın işleyişine yön veren ve yaşamı bolluk içerisinde yürüten devletlerin günümüzde yaşanan savaş ve çatışmalarda hem rol oynaması hem de problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası göç sürecinde dışlayıcı bir tutum sergilemesi gündelik hayatı derin bir çıkmazın eşiğine sürüklemektedir.

11 Eylül saldırısından sonra Amerika ve Avrupa’da tarihsel süreç içerisinde etkisini yitirdiği düşünülen İslam karşıtlığı, yeniden gün yüzüne çıkmıştır. El Kaide saldırıları, Avrupa için bir dönüm noktası haline gelirken İslam dinine ve Müslümanlara karşı ötekileştirici bir boyut kazanmıştır. İslam’ı ve Müslümanları hedef alan provokatif filmler, karikatürler, afişler, kitaplar ve belgeseller belirgin bir şekilde artmıştır (Erdin, 2014: 34). Kitle iletişim araçlarının özellikle İslam ve Müslümanlığa dair kullandıkları “terör” gibi sözcükler, medyanın söylemine yerleşen pratikler ve bir takım görüntüler, İslamofobiyi besleyen unsurlar haline gelmiştir. Medyanın kitlelerde yarattığı etki zamanla bir nefret söylemiyle beslenerek tahammülsüzlüğün artmasına zemin hazırlamıştır (Balcı & Karadeniz, 2021: 6).

Dünyada ekonomik ve siyasal açıdan problem yaşayan bölgelerden göç eden insanlar, göç edilen ülke için önemli sorunları barındırabilmektedir. Günümüzde Orta Doğu ve Kuzey Afrika’dan Avrupa’ya doğru gerçekleşen kitlesel göçler, Avrupa ülkelerindeki aşırı sağ partilerin göç karşıtlığı etrafında daha fazla oy potansiyeli oluşturabildikleri ve iktidar partilerini etkileyebildikleri görülmektedir (Aras & Sağiroğlu, 2018: 60). Bu popülist partiler, yoğun bir göçle karşı karşıya kaldıklarında halkın korkularını ortaya çıkarmaya çalışmakta ve toplumun bir bunalıma doğru sürüklendiğini yayarak (Güleç, 2017, s. 1729) ülkenin olumsuz koşullarını göçmenlere yüklemeye çalışmaktadırlar (Kesgin, 2017, s. 1814). IŞİD, El Kaide gibi radikal örgütlerle Müslümanları aynı zeminde ele alan İslam ve

Müslüman karşıtları, bulundukları ülkelerde hükümetlerini, Müslümanlara yönelik daha sert tedbirler almaya davet etmekte ve tüm Müslümanları potansiyel şüpheli konumuna düşürmektedirler (Aktaş, 2017: 151). Aşırı sağın politik tutumunda belirgin bir şekilde ortaya çıkan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi gibi özellikler, göçmenler açısından endişe uyandırabilmektedir. Aşırı sağın oylarındaki yükseliş, ortaya konulan politikaların desteklendiği düşüncesi, Avrupa'daki göç politikalarında bazı değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Avcu, 2020: 236).

Batı ülkeleri dünyanın birçok yerinde yaşanan güvenlikten ya da terörden kaynaklanan olayların sorumlusu olarak Müslümanları görmekte ve kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanlara karşı da bir takım aşağılamalara ve politik söylemlerinde sertliğe başvurmaktadır (Dinçer, 2022: 1470). Batı'nın ürettiği İslamofobi yüzünden toplumlarda İslam'a ve Müslümanlara yönelik nefret, korku, düşmanlık, dışlama vb. düşüncelerin kalıplaşmış bir hale büründüğü görülmektedir. Dünyanın birçok yerinde İslam'a dair temel değerlere ve İslam Peygamberine saygısızlıklar yapılabilmektedir. Müslüman kadınlar çoğu zaman giyim kuşamları nedeniyle mağdur edilebilmekte ve başörtüsü ya da çarşaf gibi temsiller nedeniyle sözlü ve fiziki saldırılara maruz kalabilmektedir (Bolat, 2022: 29-30).

Bauman'a göre kitlesel ve öngörülemez hale gelen göç, milliyetçilik için bir tehdit olarak algılanabilmekte ve çatışmaların önünü açabilecek bir ırkçılığın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Göçün merkezinde yer alan yabancı ile yerli halk arasındaki karşıtlık ve güvensizlik bir krizin doğması ihtimalini de beraberinde getirmektedir (Diktaş Yerli, 2023: 1451). Göç olgusuna karşı radikal bir politika izleyen ülkelerin aynı zamanda çok kültürlülüğe karşı da bir tutum sergilediği görülmektedir. Bu bakış açısının güçlü bir politika haline gelmesi

Hollanda, Avusturya gibi çok kültürlü politika izleyen ülkelerin dahi geri adım atmasına neden olmaktadır (Castles & Miller, 2008: 21).

BM tarafından 2022'de kurulan Uluslararası İslamofobiyle Mücadele Günü'ndeki (IDCI) sessizliğin ortaya koyduğu gibi İslamofobi tüm Avrupa hükümetleri ve siyasi partilerin ezici çoğunluğu tarafından kabul edilmemektedir. Aynı zamanda Gazze'ye karşı savaş, Avrupa'daki Müslüman karşıtı ırkçılığın jeopolitik bir katalizörü olarak işlev görmekte ve Avrupa hükümetlerinin tepkilerini yoğunlaştırmaktadır. Filistin yanlısı dayanışmayı terörizm olarak çerçeveleyen ve ateşkes için ayağa kalkan Müslümanların teşkilatlarına meydan okuyan İslamofobik söylem ve eylemler, Almanya, Fransa ve Danimarka gibi ülkelerde yasaklayıcı ve kısıtlayıcı önlemlerle somutlaşmaktadır. Avrupa'daki aşırı sağ partilerin siyasi kazanımlar için İslamofobiden yararlandığı, Fransa ve Finlandiya gibi ülkelerin, dini kıyafet ve Müslüman uygulamalarını hedef alan tartışmalı politikalar uyguladığı görülmektedir. Gazze savaşı sonrasında Müslüman karşıtı nefret suçlarının arttığı Norveç, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelere gelen raporlarla anlaşılmaktadır (European Islamophobia Report 2023: 5-6).

Günümüzde göçmen karşıtı fikirlerin ve siyasi zeminde daha sistematik politikaların doğması, göçmenlik meselesinde ortaya çıkan belirgin temalar arasındadır (Mısırlı, 2019: 149-150). Toplumsal yapı içerisinde insanların kültürel mirasını, ahlaki dokusunu ya da biyolojik saflığı vb. koruma arzusu yabancı olana yönelik bir nefrete dönüştüğünde ya da yabancıları damgalama argümanı haline geldiğinde endişe verici bir durumu ortaya çıkarmaktadır (Smith, 2002: 75). Yayınlanan raporlarda Avrupalıların bir kısmının, göçmenlerin ülkelere hastalık getirdiğini, suç oranlarının artmasında, işsizliğin ortaya çıkmasında ve ücretlerin düşmesinde etkili olduklarını düşünmektedir. Avrupa'da yaşayan göçmenlerin büyük bir

oranını Müslümanların oluşturduğu düşünüldüğünde İslamofobiyi ortaya çıkaran önemli unsurlardan birinin göç olduğu kaçınılmaz bir gerçekliğe dönüşmektedir (İlgaz, 2023: 157).

İslamofobi, günümüz dünyasında uluslararası bir durumu ve sorunu nitelemesi açısından oldukça önemli bir kavramdır. Batı dünyasında belirgin bir şekilde işlenen bu kavramın, ötekine yönelik algıyı, önyargıyı, korku ve kaygıyı ortaya çıkarmasının arka planında sosyal, siyasal, kültürel ve dini bir takım sosyolojik temeller yatmaktadır (Kirman, 2010: 22-25). İslam düşmanlığı, ayrımcılık, ırkçılık ya da nefret suçları olarak değerlendirilmesi gerekirken basit cezai yaptırım gerektiren suçlar kategorisinde ele alındığından dolayı bu durumun önüne yeterli düzeyde geçilememektedir (Kepenek, 2016: 9-10).

4. ORYANTALİST BİR ÇIKARIM: İSLAM'IN KARŞISINA BATI'YI KONUMLANDIRMAK²

Haçlı Seferleri'nde Papa II. Urbanus'un kardinaller, piskoposlar, keşişler, Normandiyalı hacılar, baronlar ve burjuvalardan oluşan geniş bir kitleye, Müslümanların Konstantinopol İmparatorluğu'nun topraklarını işgal ettiğini, kiliseleri yaktığını, Hristiyanlara işkenceler yaptığını, kadın ve çocukları köle olarak tuttuğunu dile getirdiği tarihi konuşmasının etkileri, günümüz batı toplumlarında halen devam etmektedir (Lamp, 2010: 57-58). Urbanus, yaptığı bu törensel hitapla Haçlı Seferlerini başlatırken aynı zamanda ortaçağdan günümüze taşınan bir nefretin de tohumlarını ekmisti. İslam dini ile Hristiyanlığı radikal bir şekilde karşı karşıya getiren bu çağrı,

² Roy'a (2003, s.20) göre, İslam ve Müslüman terimlerinin karşısında Hristiyan terimi yerine Avrupalı, batılı terimler konumlandırılmaktadır. Roy, batının Hristiyanlık kavramıyla özdeşleşmediği bir yerde İslam'ın doğu olmak zorunda bırakılmaya çalışılmasını bir paradoks olarak tanımlamaktadır.

tarihsel konumlanışın ve güncel problemlerin de simgesi haline gelmiştir. Zaman içerisinde bu ayrışma, toplumsal yaşamda birçok alanı kuşatarak daha ontolojik bir boyut kazanmıştır.

Batı, oryantalizmin sunduğu esnek ve dönüştürücü pratiklerle, uzun yıllar boyunca Ortadoğu halklarını ve Müslümanları siyasal, kültürel, sanatsal, dini ve teknolojik alanlarda edilgen hale getirmiştir. Said'e göre (2004b: 80) batı, doğunun toplumsal kodlarını öylesine derin bir şekilde yeniden tanımlamıştır ki artık hiçbir ampirik malzemenin bu bilgileri değiştirmeye gücü yetmemektedir. Avrupa'nın Şark'la, özellikle İslam'la olan oryantalist bağı bu yargıları daha güçlü hale getirmiştir. İslam'ı ortaçağdan beri tüm Avrupa uygarlığının karşısında konumlandırması da bu duruma iyi bir örnek sayılabilir. Batının doğuyu tanımlama biçimini büyük oranda belirleyen bu tutum, bazen dini bir argüman olarak İslam'ı ötekileştirmek bazen de doğru kimlik için inşa ettiği kültürel olumsuzluklardan beslenmektedir.

Bir biçimlendirme politikası olarak işlerlik gösteren Şarkiyatçılık, Şark'ı batının bilgisine, bilincine ve en önemlisi egemenliğine tabi hale getirme sürecidir (Said, 2004b: 215). ABD ve Avrupa'nın Müslümanlara, Afrikalılara ve Çinlilere yönelik küçümseyici tavrı, kendilerini daha uygar olarak görmeleri ve tarihin başat kahramanı şeklinde tanımlamalarından gelmektedir. Bu bakış açısı aynı zamanda küçümsediklerini sömürme hakkını da kendilerinde görmelerini sağlamaktadır. Oryantalizmin ortaya çıkışını sağlayan bu emperyal biçimlendirme süreci (Erdin, 2014: 7) günümüzde de nüfuzunu sürdürmektedir.

İslam dini Hristiyanlık için oldukça kışkırtıcı bir konumda yer almaktadır. Kültürel ve coğrafik açıdan Hristiyanlığa yakın olması, Hristiyanlıktan daha yaratıcı uyarlamalara sahip olması, geçmişte askeri ve siyasi başarılarıyla övünebilmesi ve İslam topraklarının kutsal topraklara bitişik olması gibi hususlar,

Avrupa'nın İslam karşısındaki tutumunu sürekli sorunlu hale getirmiştir (Said, 2004b: 84). Tarih boyunca doğu ile batıyı birbirinden ayıran temel motivasyon noktalarından birinin dini farklılıklar olduğu, İslam'ın göçle birlikte taşınmasıyla yeniden gündeme gelmektedir. Özellikle İslam toplumlarının sahip olduğu ümmet anlayışının Müslümanların sosyal kimliklerinin inşasında etkili olması (Mardin, 2011: 77), kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, bilgi ve deneyimin farklı bir boyut kazanması, İslam'ı daha görünür hale getirirken aynı zamanda fobik bir anlayışın gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Uluslararası göçlerin yeniden kitleselleşmesi ve Müslümanların Avrupa'ya doğru gerçekleştirdikleri göçler, bir yaşam pratiği olarak İslam'ın küreselleşmesinin önünü açmaktadır. Bu geçiş süreci, bir fetih ya da kitlesel din değiştirme şeklinden ziyade Müslüman toplulukların göçüyle gerçekleşmekte (Roy, 2003: 11) ve Müslüman göçmenlerin bazı problemlerle karşı karşıya kalmasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Derrida, görünürlüğü artmaya başlayan dinle ilgili geliştirilen tezlerde Batı'nın kendi öngörüsüne dayandırarak anlam çıkarma çabasının, çözülmesi güç sorunlara neden olduğunu dile getirmektedir. Din karşıtı söylemlerin arka planında yatan temel neden “dünyevileşme” göstergelerine dayanmaktadır (Derrida'dan akt. İpek, 2023: 511). Kültürel niteliklerin ırkçılaştırılması ise özcü çerçeveleme yoluyla yabancıları damgalamayı içerir. Dini kimliğe dair simgeleri ırkçılaştırmak da aynı şeyi yapmayı amaçlamaktadır. Buna göre İslamofobi, açıkça dini temelli bir önyargı biçimi olarak görünse bile, ırk ve ırkçılık kavramlarının şifreli bir ifadesi olarak nitelendirilebilir (Taras, 2013: 422).

İslam'a ve Müslümanlara yönelik yanıltıcı algı oluşturma süreci, egemen güç odakları tarafından ve medya aracılığıyla bilinçli bir şekilde yapılarak İslam dini ve Müslümanlar, nefret söyleminin hedefi haline gelebilmektedir (Balcı & Karadeniz,

2021: 9). Kassaye ve Van Heelsun, yaptıkları çalışmada giderek yerleşik bir hal alan dışlama politikalarında, Müslüman örgütlerin tek başına önyargıları ortadan kaldırmaya gücünün yetmediğini ortaya koymuştur. Saha çalışmalarında bu süreci en etkili şekilde yönetebilecek aktörlerin devlet ve hükümet olduğu tespitini yapmışlardır (2020: 114).

Oysaki Avrupa toplumlarının diğer dinlere göstermiş olduğu hassasiyeti, İslam dinine ve Müslümanlara karşı da göstermeleri gerekir. Özellikle ırkçılık karşıtı kanunları daha kapsayıcı bir hale getirerek Müslümanları ve diğer dinleri kuşatacak şekilde yeniden yapılandırması oldukça önemli bir adım olabilir (Er, 2009: 87). Bugün hiç kimseyi saf ve tek şey olarak adlandırmak mümkün değildir. Kadın, Hintli, Müslüman ya da Amerikalı gibi tanımlamalar sadece bu sürecin başlangıcı olabilir. Sonrasında yaşanacak somut bir deneyim saf ve tek olma halini hemen gölgede bırakabilmektedir. Emperyalizm, kültür ve kimlikleri, küresel düzeyde bir karışım ile perçinlese de beraberinde kötü ve çelişkili olan bir armağan sunarak temel ya da dışlayıcı bir dille beyaz, karaderili, batı ya da doğulu olduklarına inanmalarını sağlamaktadır (Said, 2004a: 486).

5. SONUÇ

Ortadoğu ülkelerinin yaşadığı problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan zorunlu göç olgusu, birçok açıdan batı ülkelerini etkilemektedir. Kitlesel olarak gerçekleşen göçlerde, göç merkezi konumundaki ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli değişimler yaşadığı bilinmektedir. Bu etkileşim süreci devletlerin siyaset yapma pratiklerine yansımaktadır. Gündelik yaşamda göçmenlerle iç içe yaşayan Avrupalıların yabancılara yönelik beslediği güvensizlik duygusu, bir takım ön yargılar ve tarihsel bilinçaltıyla birleştiğinde kitlesel bir göçmen karşıtlığına dönüşebilmektedir. Özellikle son yıllarda Avrupa'nın

birçok ülkesinde göçmen karşıtlığı politikalarının kitleler tarafından desteklenmesi, siyasi partilerin bu yönde çözüm önerileriyle ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Müslümanların Avrupa toplumunda doğulu, radikal ya da düzen bozucu gibi kavramlarla bir arada anılması, oldukça yaygın hale gelmektedir. Avrupa'nın gündelik yaşamında Müslüman göçmenler açısından bir damgalama ve ötekileştirme argümanına dönüşen bu süreç, keskin bir siyasi atmosferin oluşmasına neden olmaktadır. Müslüman göçmenlerin zorunlu yer değişiklikleri, Avrupa toplumunun dışlayıcı siyaset dilini beslerken göç merkezi olan ülkelerde hayata tutunmaya çalışan göçmenler için katlanılması zor bir durum haline gelmektedir.

Göçmen karşıtlığı, Müslüman olmakla özdeşleşmiş göçmenler üzerinden bir İslam karşıtlığını gündeme getirmektedir. Avrupa'daki sağ partilerin temel bir politika haline getirdikleri toplumun yerlileşmesi süreci karşısında, öteki olarak İslam ve Müslümanlar konumlandırılmaktadır. İslam dini ve Müslümanlara yönelik bu tutum, siyasetin pragmatik ekseninde daha çok işlenen ve toplumsal ayrışmayı derinleştiren dinamikler haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, M. (2017). AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm. *Ombudsman Akademik*, 4 (7), 127-155.
- Aras, İ. & Sağıroğlu, A. (2018). Göçmen Karşıtlığı: Fransa ve Macaristan Örnekleri. *Mukaddime*, 9 (Özel Sayı 1), 59-77. doi: 10.19059/mukaddime.472830
- Avcu, T. (2020). Avrupa’da Aşırı Sağ’ın Yükselişinin Göç Politikalarına Etkileri: Hollanda Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 235-247.
- Balcı, Ş. & Karadeniz, B. (2021). Nefret söylemi pratiği olarak İslamofobi: Fransa’da yükselen İslamofobik söylemlerin Türk yazılı basınında yansıtılma biçimleri. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 4(1), 5-31. doi: 10.47951/mediad.907354
- Bauman, Z. (2015). *Akışkan Modern Dünyada Kültür. (İ. Çapçioğlu, F. Ömek, Çev.)* Ankara: Atıf Yayınları.
- Bolat, M. N. (2022). Değişen Dünyada Batı’nın Değişmeyen İslam Düşmanlığı. *Genç Atebe Dergisi* 3, 27-33.
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. (Bal, B. U., Akbulut, İ., Çev.)* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Czaika, M., Bijak, J. & Prike, T. (2021). Migration Decision-Making and Its Key Dimensions. *The Annals of The American Academy*, 697 September, 15-31.
- Çelik, C. (2008). Almanya’da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din. *Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 105-142.
- Diktaş Yerli, G. (2023). Göç Olgusuna Bauman Sosyolojisinden Bakmak, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10), 1444-1453.

- Dinçer, S. (2022). Avrupa’da İslamofobinin Yükselişe Geçmesinde Arap Baharı Sürecinin Etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(86), 1462-1473. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3157>
- Er, T. (2009). Avrupa’da İslam İmajı ve Müslüman Kadının Konumu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Erdin, M. (2014). 11 Eylül Saldırıları ve İslamofobi: ABD ve Avrupa’da Görülen İslam Karşıtı Eylem ve Hareketlerin Nedenleri ve Sonuçları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Erdoğan, S. (2017). Schengen Alanı Göçmen Krizi Karşısında Varlığını Koruyabilecek mi?. O. Köse (Ed.) *Geçmişten Günümüze Göç III içinde* (s. 1747-1762). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- European Islamophobia Report 2023. <https://islamophobiareport.com/en/index.php/eir-2023/>
- Güleç, M. (2017). Avrupa’nın İkilemi: Göç Olgusu. *Geçmişten Günümüze Göç III* (O. Köse, Ed.) içinde (ss. 1725-1738). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Hopyar, Z. (2020). *Avrupa’da Göç ve Mülteci Olgusu 2017-2018-2019*. Ankara: Karınca Yayınları.
- İlgaz, S. (2023). Avrupa’da Göçmen Karşıtı Tutum ve İslamofobi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 140-166.
- İpek, B. (2023). Jacques Derrida ve Göstergeler Arasında Dini Aramak. *Journal of Islamic Research*, 34(2), 499-512

- Kanbir, Ö. (2023). Avrupa Birliği ve Son Göç Dalgalarının Politik Ekonomisi. *International Journal of Economics, Politics, Humanities&SocialSciences*, 6(1), 22-38.
- Kaya, E. E. & Özel Özcan, M. S. (2021). International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (4) , 3091-3109. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/896444>
- Kassaye, A., & van Heelsun, A. (2020). Muslim Organisations' Response to Stigmatisation in the Media: Protest, Adaption or Decoupling. *Journal of Muslims in Europe*, 9(1), 96-118. <https://doi.org/10.1163/22117954-BJA10001>
- Kepenek, B. (2016). Avrupa'da İslam Düşmanlığı. *Diaspora Araştırmaları Merkezi*, Ocak, 1-14.
- Kesgin, B. (2017). Küreselleşme ve Göç: Fırsat mı Tehdit mi?. O. Köse (Ed.) *Geçmişten Günümüze Göç III içinde* (s. 1811-1816). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kirman, M. A. (2010). İslamofobinin Kökenleri: Batılı mı Doğulu mu?. *Journal of Islamic Research*, 21(1), 21-39.
- Lamp, H. (2010). *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler*. (Yavuzcan, G., Çev.) İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2011). *Din ve İdeoloji Bütün Eserleri 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mısırlı, S. M. (2019). Göçün Kadınlaşması Bağlamında Uluslararası Göç Hareketleri: Avrupa Birliği'ne Etkileri ve Kadın Mültecilerin Entegrasyon Politikası, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Özkök, Y. (2022). Uluslararası Göç-Kalkınma İlişkisi: Göçmenlerin Uluslararası Sermaye Transferleri Açısından Bir İnceleme. T. Büyükbeşe, E. Dineri ve Z. Köse (Ed.) *Sosyal ve Ekonomik Boyutları ile Göç içinde* (s. 23-42). Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Roy, O. (2003). *Küreselleşen İslam*. (Bayru, H., Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. W. (2004a). *Kültür ve Emperyalizm*. (Alpay, N., Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Said, E. W. (2004b). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. (Ülner, B., Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (Kömürcü, D., Türkçesi) İstanbul: Everest Yayınları.
- Şahin Kütük, B. (2017). Hollanda'ya Gerçekleştirilen Türk Göçü ve Ulusötesi Faaliyetler. *Sosyoloji Konferansları*, No:55, 85-106. doi: 10.18368/iusoskon.328315
- Taras, R. (2013) 'Islamophobia never stands still': race, religion, and culture, *Ethnic and Racial Studies*, 36(3), 417-433, DOI:10.1080/01419870.2013.734388
- World Migration Report (2024). <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>

GÜNÜMÜZDEKİ YAŞLANMAYA BAKIŞ: SOSYOLOJİK YAŞLANMA KURAMLARI BAĞLAMINDA BİR TARTIŞMA

Nurullah SELÇUK¹

1. GİRİŞ

Yaşlanma, yaşayan her canlının biyolojik ve kronolojik olarak yaşadığı bir süreç; yaşlılık ise yaşlanma sürecinde yaşam döngüsünün son ve önemli dönemlerinden biridir. Yaşlılık yapısı itibarıyla içinde bulunulan dönemin özelliklerinden önemli düzeyde etkilenir. Kırılgan bir kitle olması nedeniyle toplumsal düzeyde yaşanan her gelişim, yaşlının yapısal değişiminde önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde modernitenin yaşam örüntüleri genç kitleye olan ilgiliyi artırsa da modernite yaşlının ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye türlerine sahip olmasını sağlamıştır. Eğitim seviyesindeki yükselmeye yaşantısını dizayn edebilme yetisine sahip kitlenin artması ve teknik aygıtların fiziksel gerilemenin neden olduğu olumsuzluğun ortadan kaldırılması; yaşlının geleneksel dönemlere göre sosyal hayat içerisindeki varlığını ve sosyal problemlere karşı daha güçlü durmasını sağlamıştır. Yaşlanma, toplumların temel dinamikleri ile doğrudan ilişkili olduğu için bu dinamikler yaşlının sosyal konumunu doğrudan etkileyen gelişmelere neden olmaktadır. Bu bağlamı sosyal yapı açısından açıklayan birçok sosyolojik yaşlanma kuramı bulunmaktadır. Fakat içinde bulunduğumuz yüzyıl teknolojik gelişmeler bilinmezliklere neden olmakta ve yaşlının toplumsal yeriyile ilgili

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu. n_selcuk2000@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9590-041X.

soru işaretlerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, bazı sosyal kuramları ele alarak, günümüzdeki yaşlanmayı tahlil etmeyi amaçlamakta ve bu bağlamda yeni kuramsal açıklamalara olan ihtiyacı vurgulamayı hedeflemektedir.

Yaşlanmanın günümüzde öneminin artma nedenlerinden biri de daha fazla insanın, daha uzun yaşamasına neden olan gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Bu durum toplam nüfus içerisindeki yaşlı oranında artışa neden olmakta ve toplumlar demografik açıdan ciddi bir farklılaşma yaşamaktadır. Öncelikli olarak gelişmiş toplumlarda görülen bu demografik değişim, günümüzde gelişmekte olan ülkelerde de hızını artırmıştır. Geçmişten günümüze yaşlılık ölümle bağdaştırılmış ve ölümsüzlük arayışı daha uzun yaşamanın sınırlarını zorlayacak arayışları tetiklemiştir.

Daha uzun yaşamın sırrı ile ilgilenen insanoğlu uzun yaşamanın yolunu araştırmıştır. Bilimin ilerlemesiyle de sürekli merak edilen bu konuyu incelemiş, cevap aramış ve yaşlılığı geciktiren ilişkileri araştırmıştır. Son dönemlerde merak edilen bu soruların etiolojisi araştırılmakta ve bu çalışmalar nedeniyle benzersiz özellikle gelişen süreçleri açıklayabilmek için kuramlar üretilmektedir (Kenyon 2000). Dolayısıyla yaşlılık insanoğlunun keşfettiği bir süreçtir. Daha uzun yaşama isteğinin ortaya çıkardığı ve giderek demografik olarak artan oranı nedeniyle yaşlının konumunu tartışma, günümüzde sosyal kuramsal bağlamları daha çok ön plana çıkarmaktadır.

Sosyal yaşlanma kuramlarından her biri yaşlılığın sosyal hayata olan yansımalarını çok çeşitli bakış açıları ile açıklayan ve yaşlıyı sosyal yapı ile rolleri bakımından değerlendiren açıklamaları içermektedir. Tüm yaşlanma kuramları, yaşlanmanın herkes için aynı şartlarda, aynı şekilde sonuçlanmayacağını ifade etmekte ve dolayısıyla yaşlanmanın bireysel çeşitliliği üzerinde durmaktadır.

İnsan ve toplum kurmuş olduğu etkileşimle karşılıklı olarak sosyal süreçleri inşa ederler. Bu inşa sürecindeki eylemsel içerikler sosyal etkileşimler olarak karşımıza çıkmaktadır (Berger ve Luckmann 1991). Sosyolojik yaşlanma, bireylerin toplum içerisindeki yaşlanma sürecinden etkilenmesini ve yaşlanan bireylerin topluma etkilerini karşılıklı olarak kuramsal açıdan incelemektedir (Canatan 2023). Sosyal yaşlanma, sosyolojik açıdan bireyin ve toplumun karşılıklı etkileşimini sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan değerlendirmektedir. Dolayısıyla kuramların çıkış noktası, yaşlının içinde yaşadığı toplumu bireysel olarak etkilemekte ve toplumun örüntülerinden etkilenmektedir (Nazlı 2016).

Hemen hemen tüm sosyal çalışmalar, insanların içinde yaşadıkları sosyal çevre etkileşimlerine odaklanmaktadır (Birinci 2020). Sosyoloji, sosyal bir sorun olarak dışlanma ve yalnızlaşma gibi problemlerin yanında; yaşlının toplum içindeki konumunu, sağlıklı bir yaşlanma serüveni geçirmesini, başarılı yaşlanmasını, sosyo-kültürel ve ekonomik katılımını da ele alır. Çalışmanın bu kısmında bazı sosyolojik yaşlanma kuramları değerlendirilerek sonunda yaşlılık kuramları günümüz dinamikleri çerçevesinde tartışılacaktır.

2. SOSYOLOJİK YAŞLANMA KURAMLARI

Yaşlanmayla ilgili birçok kuram bulunmaktadır. 1990'da Mevdevev yapmış olduğu çalışmalarda 300'den fazla yaşlanma kuramı olduğunu ve yeni çalışmalarla sayının giderek artacağını belirtmiştir. Yeni deneysel yöntemler ve fikirler kullanarak yaşlanmayla doğal fenomenlere ilişkin anlayış, toplumların hızla gelişmekte olmasının doğal bir sonucudur. Hücresel ve moleküler biyolojideki hemen hemen her büyük keşif, yeni yaşlanma kuramlarının ortaya çıkmasına veya eski kuramların geliştirilmiş versiyonlarının açıklanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, bu

teorileri inceleme görevi giderek daha da zorlaşmaktadır. Yaşlanmayla ilgili eski hipotezlerden bazıları, günümüzde gerçekleşen yaşlanmayı açıklamada yetersiz kalsa da bu kuramsal açıklamalar büyük bilimsel devrimin temelini atmıştır. Yaşlanmayla ilişkili tüm olguları içeren birleşik bir teori beklentisinin şu anda gerçekçi olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla yaşlanma bulmacasının tüm parçalarına sahip olunmadığı genel olarak kabul edilmektedir (Viña, Borrás, ve Miquel 2007).

Yaşlanma sosyolojisi ve sosyal gerontoloji, yaşlanma/yaşlılık hakkında daha iyi bir anlayış elde etmek için sosyal kuramlar ve iç görüler geliştirmekle birlikte, yaşlanmaya çeşitli sosyal bilim perspektiflerinden yaklaşan geniş disiplinlerdir. Bu nedenle bu disiplinler konu alanının karmaşıklığını gösteren mikro ve makro ölçekli olmak üzere iki analiz düzeyinde üç farklı perspektifi: bireysel, sosyal ve toplumsal etkileşimleri birleştirir (Victor 2005).

Bu etkileşim çerçevesinde yaşlanmanın sosyal kuramları, sosyal faktörlere dayalı olarak, orta yaştan yaşlılığa doğru beklenen ilerlemeleri ve bu süreç içerisindeki gelişimleri açıklamaya dayalı düşünceleri içermektedir. Dolayısıyla sosyal kuramlar, bireylerin daha iyi nasıl yaşlandığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmalar, insanların yaşlandıkça kırışıklık veya gri saçlara sahip olmasını değil; umutsuzluğa kapılmadan veya depresyona girmeden yaşlanan insanların etkileşimlerine yönelik açıklamaları içermektedir. Dolayısıyla sosyal yaşlanma kuramları, bireylerin iyi ve istenilen bir şekilde daha başarılı yaşlanmasına odaklanmaktadır (Miah 2019).

Yukarıda da söylendiği gibi yaşlanma ile meydana gelen süreçleri açıklayan birçok kuram bulunmaktadır. Fakat bu kuramlardan herhangi biri, yaşlanmayı tek başına açıklamada yeterli görülmemekte ve dolayısıyla tam olarak açıklayamamaktadır. Bununla beraber yaşlanma kuramlarının

birbirleriyle çeliştikleri de görülmektedir. Bütün yaşlanma teorilerinin genel ölçütü olarak üç kriter belirlenmiştir bunlar:

1. Yaşlanma teorisinin ele aldığı yaşlanma ile ilişkilendirilen olguların ve değişimlerin, bütün insanlığı kapsayacak şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir.
2. Teoride açıklanan her değişim zamanla ilerlemelidir. Dolayısıyla yaşlanma sürecinde meydana gelen değişimler yaş almaya paralel olarak belirgin hale gelmelidir.
3. Yaşlanma süreci biyolojik açıdan gerçekleşen ve organların bozulmasına neden olan değişiklikleri içermelidir (Everitt vd. 2023).

Hemen hemen her kuramsal tanımlamada iki husus sürekli olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Birincisi, arzu edilen durum ile mevcut durum arasındaki çelişkidir. Bu çelişki aslında var olan bir kayba işaret etmektedir. İkincisi ise bu eksikliğin nedenselliğidir ki bu eksiklik başkalarıyla temasla ilgilidir (Thijssen 1983). Dolayısıyla yaşlılığın sosyolojik boyutlarının da ele alınması, yaşlılık için bütüncül yaklaşımlar geliştirmede önem arz etmektedir.

Yaşlılığı sosyolojik düzeyde inceleyen araştırmacılar, bireylerin yaşlanmayı nasıl deneyimlediklerini (mikro düzey), yaşlanan bireylerin sosyal sistemle nasıl ilişki kurduğunu (orta düzey) ele alır. Ayrıca yaşlanan nüfusların, kurumların ve toplumların sistemde (makro düzey) nasıl etkileşime girdiğini açıklamak amacıyla araştırma tasarlamak için farklı kuramsal çerçeveler ve metodolojik araçlar kullanır (Street 2007). Toplumların hızlı yaşlanmasıyla genel nüfus içerisinde giderek artan yaşlı oranı, yaşlı sorunlarını sosyal problem haline getirmektedir. Yaşlının yaşam kalitesini artırmak ve toplumun artan kitle karşısında sosyo-kültürel ve ekonomik istikrarı için

yaşlı ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşimlerini araştırmak, kuramsal çerçevenin önemini ortaya koymaktadır (Alptekin 2011). Çalışmanın bu kısmında bazı sosyal yaşlanma kuramları; sosyal yaşamdan geri çekilme, aktivite, süreklilik ve modernleşme kuramları ele alınacaktır.

2.1. Sosyal Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı

Yaşlılık fiziksel, biyolojik ve psikolojik etkileri bakımından, toplumun geneli tarafından olumsuz bir süreç olarak görülmekte; bu sürecin öznesi olan yaşlılar ise sosyo-kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken, sosyal yaşamdan soyutlanmış, bu süreci kendi belirlemiş oldukları alanda geçiren kişiler olarak görülmektedir. Sistemli olarak emeklilik süreciyle gerçekleşen bu durum, ruhsal ve sosyal hayattan soyutlanma suretiyle yaşlılıkla beraber olması gereken gerçekler olarak kabul edilmektedir (Koçak 2023). Sosyal yaşamdan geri çekilme ya da yaşlının kopuş kuramı, “yaşlanan kişi ile ait olduğu sosyal sistemdeki diğer kişiler arasındaki etkileşimin azalmasıyla sonuçlanan kaçınılmaz, karşılıklı bir geri çekilme veya kopuş” düşüncesi çerçevesine dayanmaktadır. Kuram meşruluğunu, yaşlıların toplumdan çekilmesinin doğal ve kabul edilebilir olduğu düşüncesiyle kanıtlamaya çalışır (Miah 2019). Sosyal yaşamdan geri çekilme veya yaşamdan kopma olarak tanımlanan kuram, yaşlıların sosyal hayatının ve toplumsal rollerinin bir kenara bırakılması, sosyal olan etkileşimlerden geri çekilmesine odaklanmaktadır (Aközer, Nuhurat, ve Say 2011).

Geri çekilme kuramı, Elaine Cumming ve William E. Henry tarafından geliştirilmiştir. Geri çekilme yapılan bir eylemden ya da bulunulan ortamdan bireyin kendini soyutlamasıdır. Dolayısıyla kuram yaşlı bireyin psikolojik açıdan kendi iç dünyasına çekilmesi, fiziksel açıdan geçmişte yaptığı birçok eylemi terk etmesi, toplumsal açıdan yaşlılık öncesi rollerinden sıyrılması ve kendi sosyal alanı içerisinde kalma

sürecini açıklamaktadır. Kuram, yaşlının doğal ve kaçınılmaz bu duruma uyum sağlamasını öngörür. Geri çekilme kuramına göre bu sürece uyum sağlayan birey, yaşlılığı huzurlu ve mutlu şekilde bir süreç olarak yaşar. Kısacası geri çekilme, yaşlılıkla gerçekleşen zihinsel-fiziksel gerileme ve yaşanan kayıplar nedeniyle bireysel olarak en geçerli durum; toplumsal açıdan ise istenilen bir sonuç olarak değerlendirmektedir (Ceylan 2015).

Sosyal yaşamdan geri çekilme, yaşlanmayla ilgilenen ilk açık sosyal kuramdır. Bu kuram, azalan sağlık, fiziksel durum veya yoksulluk gibi diğer faktörlerden bağımsız olarak yaşlanmanın, bireyle onun sosyal bağlamı arasındaki etkileşimden kademeli ancak kaçınılmaz bir geri çekilme veya ayrılmayı içerdiğini ve bu sürecin karşılıklı olarak faydalı olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle ayrılma, yaşlıdan gence sorunsuz bir güç aktarımını kolaylaştırdığı için işlevsel veya yararlı olarak görülmektedir. Bu bakış açısından, emeklilikle örgütsel yapıların çalışan devir seviyelerini önceden belirleyebildiği, bireye istihdam baskılarından zarif bir çıkış sağladığı ve daha genç çalışanlar için istihdam fırsatları oluşturduğu bir mekanizma olarak görülmektedir. Dolayısıyla, sosyal ayrılmayı, toplum içinde dengeyi ve toplumsal gücün nesiller arasında geçişini sağlamak için emeklilikteki gibi bir ayrılma olarak değerlendirmektedir (Victor 2005).

Bu kuram, bir sonraki anlatılacak olan aktivite kuramının aksine, yaşlıyı sosyal yaşam içerisinde aktif bir aktör olarak değil, pasif bir özne olarak kalması gerektiğini açıklamaktadır. Kuram, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yaşlının kendini soyutlamasının bireysel açıdan kendisi için, sosyal açıdan ise toplum için faydasına odaklanmaktadır. Dolayısıyla yaşlının geri çekilmesi, onun toplum tarafından dışlanması anlamına gelmez. Kuram, yaşlının geri çekilmesi ile gençlerin bu rolleri üstlenmelerine, kendilerinin ise daha huzurlu bir yaşam sürmelerine odaklanır. Kuram, yaşlılık sürecine kadar geçen

süreç içerisinde aktif rol oynayan bireylerin, yaşlılık döneminde dinlenmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Çubukçu ve Çiçek 2023). Yaşlı insanlar aktivite seviyelerini düşürür, daha pasif roller ararlar. Başkalarıyla daha az sıklıkta etkileşime girerler ve iç dünyalarıyla giderek daha fazla meşgul olurlar, bu nedenle kopuş adaptif bir davranış olarak görülür (Miah 2019).

Biyomedikal ve yaşlanmanın hastalık modeline dayanan kopuş sürecinin varsayılan kaçınılmazlığı, kapsamlı akademik eleştirilere konu olmuştur. Sosyal yaşamdan geri çekilme, sosyal gerontolojinin gelişiminde oldukça etkili olmuş olsa da, deneysel testler ve tartışmalar onun temel zayıflığını ortaya koymuştur. Ancak bu kuram, aktivite ve süreklilik kuramlarının önemli olduğu konusunda karşı kuramların gelişimini teşvik etmede önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu iki teori, sosyal yaşamdan ayrılmada olduğu gibi yine makro düzeyde teorik bir bakış açısıyla yaklaşılsa da, mikro düzeyde bireylerin yaşlanmasıyla ilgilenmektedir. Bununla beraber, toplum içinde dengeyi korumakla ilgilendiği için hala yapısal işlevselci paradigmanın içinde kalmaktadır. Odak noktası, sosyal sisteme uyum ve entegrasyondur ve yine başarılı yaşlanmaya giden bir yol önermektedir (Victor 2005).

2.2. Aktivite Kuramı

Havighurst, Neugarten ve Tobin tarafından 1963 yılında geliştirilen aktivite kuramı, optimal yaşlanmanın bireylerin aktivitelere ve ilişkilere katılmasıyla gerçekleştiğini belirtir. Kuram, örtük yaşlanma teorisi, normal yaşlanma teorisi ve sıradan yaşlanma teorisi olarak da bilinir. Başarılı yaşlanmanın yaşlı yetişkinlerin aktif kalması ve sosyal etkileşimleri sürdürmesiyle gerçekleştiğini ileri sürer. Yaşlanma sürecinin geciktirildiği ve yaşlı insanların sosyal olarak aktif kalmasıyla yaşam kalitesinin arttığı görüşünü benimser (Miah 2019). Bu bağlamda aktivite kuramı, yaşlı bireylerin toplumsal olarak

soyutlandığı, sosyal açıdan rollerinin önemsizleştiği ve yaşlılık döneminin anlamsızlığıyla etiketlendiği bir dönemde, bu görüşlere karşı geliştirilen bir takım fikirleri içermektedir. Kurama göre aktif olmak, bireylerin huzur, mutluluğu için gerekli; toplumsal açıdan fayda sağlayabilmesi için önemli görülmektedir. Bu bağlamda kuram, yaşlı bireyin aktif bir yaşam ve sosyal hayatın içerisinde olması gerektiğini ifade etmektedir (Kurtkapan 2018).

Aktivite kuramı ayrılma, kopuş ya da sosyal yaşamdan geri çekilme olarak adlandırılan kurama taban tabana zıt olan bir kuramsal çerçeve çizmektedir. Bu bakış açısı, normal ve başarılı yaşlanmanın mümkün olduğunca uzun süre orta yaş tutumlarını ve aktivitelerini korumayı savunur. Burada orta yaş, her zaman geriye baktığımız ve her zaman yeniden kazanılmaya çalışılan başarı amacı olarak kavramsallaştırılır. Bireyin yaşlanmayla birlikte terk ettiği aktivite ve rolleri telafi etmek için ikameler bulunmalıdır. Ücretli işten emekli olduktan sonra emekli, bu kaybı telafi etmek için gönüllü çalışma gibi başka rollere sahip olmalıdır. Herhangi bir aktivite türünün kaybedilen rol için ikame edilebileceği varsayılır. Farklı aktivitelere atfedilen anlam ve değerin aynı olduğu ve toplumun tüm üyelerinin bu anlamları paylaştığı varsayımı yapılır. Kuram, aktivite ve katılımın başarılı yaşlanmaya giden yolu sunduğunu savunan, yaşlanmaya dair reçeteli bir görüştür (Victor 2005). Dolayısıyla aktivite kuramı, yaşlının daha etkili bir yaşam sürebilmesi için aktif kalmasının daha başarılı bir yaşlanma süreci geçireceği düşüncesine dayanmaktadır. Kuram, yaşamdan geri çekilmenin yaşlının başarılı bir yaşlılık geçirmesinde olumsuz etkilerinin olduğunu, hatta yaş ayrımcılığı gibi bazı düşüncelerin toplumda oluşacağını ifade etmektedir (Powell, 2006).

2.3. Süreklilik Kuramı

Yaşlanmanın süreklilik kuramı, yaşlı bireylerin genellikle yaşamlarının erken yıllarında yaptıkları aynı aktiviteleri, davranışları ve ilişkileri sürdürmelerini belirtmektedir. Süreklilik kuramı, insanların yaşlılıkta nasıl geliştiğini tanımlayan önemli psikososyal kuramdan biridir. Bir kişi hayatı boyunca nasılsa, hayatının geri kalanında da aynı şekilde devam eder. Yaşlılık, yaşamın ayrı bir evresi değil, daha ziyade devam eden, ayrılmaz bir bileşendir. Yaşlılar, önemli aktivitelere devam etmek için katılırlar; yaşlılar, aktiviteleri sürekli olarak algılar. Başarılı yaşlanma, yaşlının aktivitelerle ne kadar birliktelik içinde olduğu ile karakterize edilir (Miah 2019). Süreklilik kuramı, orta yaşlı ve yaşlı bireylerin uyarlanabilir seçimler yaparken mevcut iç-dış yapıları korumaya ve sürdürmeye çalıştıklarını ve bu hedefe, sosyal dünyalarının geçmiş deneyimlerine bağlı stratejileri kullanarak ulaşmayı tercih ettiklerini savunmaktadır. Değişim, kişinin algılanan geçmişiyle bağlantılıdır ve içsel psikolojik özelliklerde, sosyal davranışlarda ve sosyal koşullarda süreklilik üretir. Dolayısıyla süreklilik, hem bireysel tercih hem de sosyal onay tarafından desteklenen büyük bir uyarlanabilir stratejidir (Atchley 1989).

Süreklilik kuramı hem sosyal yaşamdan kopuş, hem de aktivite kuramının başarılı yaşlanmanın gerçekleşebilmesini, tek bir yönde hareketle elde edildiğini ileri sürer. Süreklilik kuramı, bireyin mümkün olduğunca uzun süre tercih ettiği yaşam tarzını korumaya çalışacağı öncülünden yola çıkmaktadır. Daha sonra, adaptasyonun bireyin değişen statüsünü nasıl algıladığına göre çeşitli yönlerde gerçekleşebileceğini vurgular. Kuram, yaşlanmayla başa çıkmak için kişinin kopması veya aktif olması gerekliliğini iddia etmediği için daha az dogmatiktir. Aksine, hangi rollerin göz ardı edileceği, hangilerinin sürdürüleceği, bireyin geçmişi ve tercih ettiği yaşam tarzı ile potansiyeli ortaya çıkarır. Gelir ve sağlık gibi yapısal faktörler tarafından da bu

durum desteklenir. Aktivite teorisinin aksine bu yaklaşım, kaybedilen rollerin değiştirilmesi gerektiğini varsaymaz. Bu nedenle süreklilik kuramının, bireyin seçebileceği çeşitli başarılı yaşlanma kalıpları sunma avantajına sahip olduğu düşünülmektedir. Dezavantajı ise bu kuramı deneysel olarak test etmeye çalışmanın oluşturduğu sorundur. Her bireyin yaşlılık veya emeklilikteki uyum örüntüsü, bireyin önceki yaşam tarzını ne kadar başarılı bir şekilde sürdürebildiğini belirlemeye çalıştığı bir vaka olarak değerlendirmesiyle mümkündür. Bu temelde genel olarak uygulanabilir bir kuram oluşturmak zordur. Bir araştırma ve politika perspektifinden, bireyin sonraki yaşam deneyimini anlamaya çalışırken biyografisini ve yaşam seyrini anlama ihtiyacını vurgular. Bu nedenle daha kişi merkezli bir yaklaşımdır ve yaşlılık ile yaşamın daha erken evreleri arasındaki bağlantıları ele alır (Victor 2005).

2.4. Modernleşme Kuramı

Modernleşme kuramı, toplum içindeki modernleşme sürecini açıklamak için kullanılmaktadır. Modernleşme, "pre-modern" veya "geleneksel" bir toplumdaki "modern" bir topluma doğru ilerleyen bir geçiş modelini ifade etmektedir. Modernleşme kuramı, Harvard Üniversitesi sosyoloğu Talcott Parsons (1902-1979) tarafından geliştirilen modernleşme paradigmasının temelini oluşturan Alman sosyolog Max Weber'in (1864-1920) fikirlerinden beslenmektedir. Kuram, bir ülkenin iç faktörlerini incelerken, geleneksel ülkelerin daha gelişmiş ülkelerin olduğu gibi kalkınma seviyesine ulaştırılabileceğini varsayar. Kuramın temel odak noktası, yaşanan değişimin sağlık, otorite, ekonomik bağımsızlık, hanehalkı durumları gibi konularda yaşlıların statülerinin çeşitli boyutlarını hangi düzeyde etkilediğiyle ilgilidir (Miah 2019). Sanayi öncesi geleneksel toplumlarda kaynakların kontrolü, mülkiyet araçları ve bunların denetimleri yaşlıların elindeydi. Okuma-yazma oranlarının düşük olması geleneksel bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısı rolünü ellerinde bulundurmalarına

neden olduğu için yaşıların sosyal konumları, modern öncesi dönemlerde daha yüksekti (Palmore 1999).

Sanayi öncesi toplumda yaşı insanlar, genellikle saygı ve otoriteye sahip bir konumdaydı. Tipik olarak sanayi öncesi toplum yaşılanmanın ve yaşı insanların altın çağı olarak tasvir edilmektedir. Geçmişe dair bu basmakalıp görüş genellikle modern toplumdaki konumlarıyla karşılaştırılır; burada yaşı insanların anlamsız bir emekliliğe mahkûm edildikleri, aileleri tarafından ihmal edildikleri ve egemen gençlik kültürü tarafından görmezden gelindikleri için sosyal konum olarak daha kötü bir durumda oldukları düşünülür. Modernleşme teorisinin temel tezinde toplum, kırsaldan endüstriyele doğru ilerledikçe, kentleşme ve endüstrileşmenin etkisi geniş aileyi zayıflamakta, toplumun birincil birimi olarak çekirdek aileye dönüşmekte ve yaşı insanlar hem toplumdan hem de aileden izole edilmektedir. Bu durum yaşı konumunun kötüleşmesine neden olmaktadır (Victor 2005).

3. GÜNÜMÜZDE YAŞLANMANIN SOSYAL TAHLİLİ

Yaşılanmanın sosyolojik yörüngelerinin tespiti, her bireyin anlamlı kılmaya çalıştığı ve yaşamı boyunca geçen sürecin, harman zamanı olarak nitelendirilen yaşıllık dönemini daha iyi anlamayı ve analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Yaşıllık sosyolojisi, bireylerin yaşamları boyunca değerli kılmaya çalıştığı her anın yaşılanma ile birlikte anlamının yitirilmesi tehlikesi karşısında bireyin kendisini var edebilmesini, kuramsal açıdan bu dönemin toplumsal düzeydeki anlamlılığına ilişkin açıklamaları ele almaktadır.

Bu açıklamalardan bazıları kaç yıl yaşanıldığının sayılması yerine, bıraktığımız yıl sayısını, “prospektif yaşılanma”nın değerlendirilmesinin daha faydalı olacağını

göstermektedir. Çünkü aynı kronolojik yaşı paylaşan iki kişinin muhtemelen farklı olası yaşları bulunmaktadır. Biri diğerini geride bırakabilecek bir yaşlılık serüveni geçirebilir. Kalan yılların ileriye dönük ölçümleri diğer sağlık metrikleriyle birleştiren bazı çalışmalar, daha iyi politikalar üretileceğini ve daha iyi demografik tahminler üretilebileceğini göstermektedir. Potansiyel uzun ömür, toplumsal ve ekonomik açıdan doğru seçimler yapılabilmesi için yaşlanmayı yeniden düşünme fırsatı sunmaktadır (Sanderson, Warren C., Scherbov 2019).

Yaşlı insanlar, acil çözümler gerektiren pek çok pratik sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Sosyal yaşlanma kuramları, sosyal politika geliştirilen alanlarda yaşlı sorununun doğasına göre hareket etmesine ve kalıcı çözümler üretilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal yaşlanma kuramları genellikle yaşlılık ile gelişen olumsuz süreçlerin üstesinden gelmek için önerilen eylemleri ve müdahaleleri şekillendirmektedir. Yaklaşımlar, yorumlama ve bağlam genellikle kuramların değişmesi veya eleştiriye uğraması anlamında gelişmekte ve bu nedenle birbirlerinden çok farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların temel nedeni genellikle toplumsal farklılıklar ve toplumun kendine has dinamikleriyle ilişkilidir. Makro düzeyde, toplumun sosyal süreçleri ve politik güçlerinin yaşlı insanlarla ilişkisi, mikro düzeyde ise bireylerin deneyimleri ve yaşlanma sürecine uyumları, yaşlılık kuramlarının gelişimine katkı sunmaktadır (Miah 2019).

Araştırmacılar tarafından günümüzde mevcut demografik yapının incelenmesiyle yaşlı nüfusun sorunlarını göz önüne aldıkları sorunsallar, geleneksel yaşlılık ilişkilerini çözümleyebilmekte ve günümüzde yaşlı insanların profili için bir model olarak kullanmak mümkün görünmektedir. Ancak, yaşlılık ve yaşlılığın doğası dinamik ve değişken bir sürece işaret etmektedir. Tarihsel bir bakış açısı bize, uzun ömürlülük arttıkça yaşam seyrinin giderek daha fazla oranda farklılaşacağını

göstermektedir. Kırılgan kitle içerisinde değerlendirilen yaşlı nüfus, toplumsal her değişimden önemli düzeyde etkilenebilmektedir. Kırılganlığın nedenlerinin ortadan kaldırılması için yeni varsayımlar yaşlılığın seyrini yönetebilir. En temel düzeyde yaşlılık, tarihsel ve kültürel bağlam tarafından tanımlanan bir sosyal yapıdır. Post-modern toplumda kimlikle ilgili giderek akışkanlaşan kavramlar, kalıplaştırılmış ve doğrusal yaşam sürecine ait kavramların artık bireysel bir yaşam sürecinin karmaşıklığı ve parçalanmış doğasını açıklamakta yetersiz bırakmaktadır. Salt kronolojik yaşı ele alındığı açıklamalar, yaşamı boyunca bir yaşlıyı tanımlayıcı görevi işlevsiz bırakabilmekte ve toplumsal rollerin tahsisi için bir mekanizma olarak daha az alakalı bir ilişki ortaya çıkarabilmektedir (Victor 2005).

Dolayısıyla günümüzde yaşlanmaya ve yaşlılığa ilişkin demografik nitelikleri tanımlayıcı birçok kuramsal açıklama değişen dinamiklerle yaşlılığı ve yaşlanmaya ilişkin dinamikleri açıklamada yetersiz kalabilir. Yaşlılığa ilişkin dinamikler değiştikçe yaşlının toplum içindeki konumu, rol ve değeri de farklılaşacaktır. Bu açıklamalar ışığında, toplumsal yaşlanmanın hızlı bir şekilde gerçekleştiği 21. yüzyılda, yaşlanmanın derinlemesine incelenmesini ve böylece yaşlılıkla ilgili yeni gelişmelere gebe bir dönemin ortaya çıkacağı düşünülebilir. Dolayısıyla yaşlanan nüfus, yaşlı sorunlarının ortadan kaldırılması için önemli çalışmalara kapı aralayacaktır. Özellikle sağlık konusunda günümüzde gerçekleşmesi imkânsız gibi görülen ve çığır açacak niteliklerdeki gelişmeler; kronik rahatsızlıkların ortadan kaldırılması, kanser gibi tedavisi uzun süreli hastalıkların önlenmesi, biyolojik ve kronolojik gerçekleşen yaşlanmanın geciktirilmesinin sağlanması ve yapay zekâyla erken tanı ve tedavi hizmetlerinin gelişmesi yaşlılığı yeni kuramsal çalışmalara yönlendirecektir.

Günümüzde genel olarak birçok kurumsal yapı teknolojiyi etkin olarak kullanmaktadır (Sancı ve Dulkadir 2023). En etkili kullanılan alanlardan biri de sağlık sektörüdür. Dünyada yaklaşık 1 milyar bireyin nörolojik hastalıklarla mücadele ettiği bilinmektedir. Önemli bir kısmını yaşlı bireylerin oluşturduğu bu hastalıklar, bireylerin hayatını önemli düzeyde riske etmektedir. Ayrıca bu rahatsızlık yaşam kalitesini de önemli düzeyde etkilemekte ve ülkelerin, sosyal güvenlik bağlamında, ekonomileri için ciddi baskı oluşturmaktadır. Sağlık sektöründe yapay zekânın önemli katkıları özellikle nörolojik hastalıklar için umut verici olduğu şimdiden görülmektedir. Yapay teknoloji ile erken teşhis tespiti sağlayan aygıtlar ve birtakım algoritmaları kullanılarak elde edilen ölçümler, günümüzde alzheimer, parkinson ve felç gibi hastalıklar için erken tanı ortaya koyabilecek gelişmeleri kullanıma sunmaktadır (Uludüz 2025).

Yaşlılık ile yapılan birçok çalışma yaşlanma yerine yaşlı bireylere odaklanmaktadır. Bu bakış açısı, yaşlılığın kronolojik bir sistem üzerinden değerlendirilmesine neden olacağı ve yaşlılığı sosyal yörüngeleri açısından değerlendirmeyi ve eşsiz yaşlanmayı tam olarak açıklayamayacağı, daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda özellikle geleceğe yönelik yaşlılık projeksiyonlarının ve sosyal politikalara yön vermesi açısından yaşlılık ve yaşlanma çalışmalarının sadece 60-65 yaş üstü kişilere odaklanarak gerçekleştirilmemesi gerekmektedir (Çapcıoğlu ve Alpaz 2021).

Yaşlılığın geleceği nedir? Aileler, hizmetler ve ekonomiler daha yaşlı bir nüfusa nasıl uyum sağlayacak? Bu tür sorular genellikle aşırı ve karşıt paradoksal cevaplar ortaya çıkarmaktadır. Bazıları yaşlanan nüfusları ekonomik büyüme ve refahı zayıflatma potansiyeline sahip olarak görmekteyken, diğerleri yaşlılıkta yeni ve heyecan verici yaşam yollarını görmektedir (Vincent, Phillipson, ve Downs 2006).

Yaşlılığın geleceği konusunda yarının yaşlı yetişkinleri, sağlık, teknoloji, eğitim ve daha fazla gelişmeler sayesinde çok farklı yaşam tarzlarına sahip olacaktır. Bilim, genetik olarak uyarlanmış kanser tedavisindeki başarıların ardından, genom tabanlı kişiselleştirilmiş müdahalelerle yaşlanmanın diğer hastalıklarla mücadelede heyecan verici yeni cephelerini araştırmaktadır. Ayrıca, daha küçük mitokondriyal genomda kodlananlar da dâhil olmak üzere mikroproteinlerin keşfi, diyabet, obezite ve daha birçok hastalığın tedavisi için yeni olasılıklar ortaya çıkarmıştır (Newcomb 2022). Yaşlılar, Avrupa'da en hızlı büyüyen yaş grubudur. Slovakya'daki Norveç Hibe Programı tarafından desteklenen 'Yapay Zekâ ve Tıbbi Araç Geliştirme' projesi, yapay zekanın ön planda olduğu yaşlanmanın geleceğini yeniden icat edecek gelişmelere odaklanmaktadır. Avrupa'daki mevcut yaşlanma durumuna baktığımızda, birincil hedef açık bir şekilde görülmektedir: Yaşlılara veya genel olarak sağlıkları bozulan insanlara bakmanın yeni yollarını bulmak için çalışmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Çoğu insan yaşlı olacakken yaşlılara kim bakacak? Bu sorunun cevabı açık olarak teknolojidir. Yapay zekâ otomasyonu, robotik ve mekatronik çözümler yaşlanma süreçlerini daha verimli hale getirmenin bir yolu olarak modern endüstri standartlarıdır (Prol 2023).

Yaşlılığın içinde bulunduğu yapısal değişimlerin nedenlerinden biri de artan yaşlı nüfus ve işgücü arzı arasındaki dengesizlik nedeniyle “yaşlı çalışanların desteklenmesi” konusudur. Yaşlı çalışanların üretken kalmasına yardımcı olacak yollar aranmaktadır. Bu arayış yaşlanan toplumlar için hayati önem taşımaktadır. Bu konu sadece emeklilik yaşını kapsamaz, çünkü işgücünden çekilme yaklaşık 50 yaşında başlar ve genellikle bu süreç istem dışı gerçekleşmektedir (Scott 2020). Gelecekte insanların yalnızca daha uzun yaşamaları değil, aynı zamanda daha uzun çalışmaları ve belki de tekrar kariyerlere başlamaları nedeniyle, kişinin mali geleceği için plan

yapılmaktadır. Bu plan için yaşlanmanın gerçeklerinden haberdar olunması gerekmektedir (Newcomb 2022). Daha uzun yaşamlar, yaşam boyu öğrenmeye daha fazla odaklanmayı gerektirecektir. Şu anda bireylerin eğitim almalarının maksadı, "öğren, kazan ve emekli ol"dan oluşan üç aşamalı bir yaşam modelinden oluşmaktadır. Ancak, uzun ömür ve teknolojik değişim, yetişkin eğitime olan ihtiyacın büyük ölçüde artmasına yol açacak ve eğitim sistemlerinde önemli değişiklikler gerçekleşecektir (Scott 2020).

Yaşlılığın günümüzde değişen yapısının ön plana çıkardığı konulardan biri de "çeşitliliği desteklemek ve yaş esnekliği"nin sağlanmasıdır. Yaş esnekliği, insanların nasıl yaşlanacağı konusunda önemli bir çeşitlilik olduğu anlamına gelmektedir. Milyonlarca insan için 65 yaşı, meslekten arınma yaşıdır. Buna karşı devletler emeklilik yaşını yükseltmek gibi tamamen kronolojik yaş açısından ifade edilen politikalar üretmektedir. Bu bağlamda hükümetler, çalışmaya devam edemeyenlere destek sağlarken, çalışabilenlere çalışma teşvikleri sağlayan politikalar üretilir. Diğer yaş gruplarında olduğu gibi, politika yapıcılar kronolojik yaşın insanların ihtiyaçları ve yetenekleri konusunu zayıf bir öngörü olduğunu kabul etmeli ve koşullara bağlı olarak farklı seçeneklerle daha ayrıntılı politikalar oluşturmalarıdır (Scott 2020). Bu bakımdan yarının yaşlı yetişkinlerinin ihtiyaçlarını ve yeteneklerini temsil eden bugünün yaşlı yetişkinlerinin katılımıyla teknolojiyi tasarlamak, değişen ihtiyaçları ve tercihleri desteklemek için uyarlanabilir işlevsellikle teknolojinin daha genç yaşlarda insanların yaşamlarına entegrasyonunu desteklemek gerekmektedir (Rogers ve Mitzner 2017). Bu bağlamlar değerlendirildiğinde yaşlının yapısal değişimlerini tanımlayacak ve açıklayacak yeni kuramsal çerçevelere ihtiyaç duyulmaktadır.

4. SONUÇ

Yaşlanmanın dinamiklerini ve toplumsal sistemlere uyumunu açıklayan birçok kuramın olduğu görülmektedir. Kuramlar tek başına yaşlanma sürecini tam anlamıyla açıklamada yeterli görülme de önemli varsayımlarıyla değişen yaşlılığın dinamikleri yönünde yeni bakış açılarının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Gelişen sistemler yaşlılığın çok daha farklı bir serüven içerisine girdiğini ve farklılaştığını göstermektedir.

Yaşamdan geri çekilme kuramı yaşlının fiziksel, biyolojik ve psikolojik açıdan sosyal hayata uyumunun yetersiz olacağı varsayımı üzerine sosyal hayattan izole edilmesini ön görmektedir. Aktivite kuramı, yaşlının meşguliyeti için faal bir sosyal hayatın uyum sürecine olumlu etkisinin olduğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Süreklilik kuramı, yaşlılıkla değişen statülere göre tercihinine bağlı yaşam tarzını korumasını savunur. Modernleşme kuramı ise yaşlının modern yaşamın hızı ile uyumsuzluğu tezi, yakın geçmişteki yaşlının durumunu açıklamak için etkili varsayımlar olduğu söylenebilir. Fakat günümüzde yaşlanma dinamiklerini değerlendirmede çok etkin olmadığı ve bütüncül bir açıklama ortaya koymadığı görülmektedir.

Gelişen teknoloji nedeniyle yaşlının sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamdan kopmasına neden olan özelliklerindeki (fiziksel, biyolojik, sosyal) azalma, yaşlının sosyal hayatın merkezinde bulunma olasılığını artıracaktır. Dolayısıyla uyum için sosyal yaşamdan kopma, yeni uğraşlar, meşguliyet ve modernitenin gençlere olan teveccühünün statüsünün düşmesine neden olan özelliklerin etkisini azaltmaktadır. Bu bağlamda emeklilikle beraber ortaya çıkan meslekten aranma sürecine karşı, gençlerin teşvik edilmesi amacıyla sosyal ve ekonomik destek sağlayan kurum ve kuruluşların yaşlılar için üretimi teşvik edecek politikalar üretmeye başlaması ve desteklemesinin

yanında yaşlılıkta yaş esnekliğinin göz önüne alınması gerekmektedir.

Yaşlının kültürel sermaye düzeyi yükseldikçe, teknolojik gelişmelere paralel olarak fiziksel ve biyolojik gerilemenin neden olduğu olumsuzluklar ortadan kalktıkça, yaş esnekliği artıkça, kronolojik yaş yerine yaşlanmanın bireysel dinamikleri göz önüne alındıkça yaşlanma ve yaşlılığı açıklayacak yeni kuramlara ihtiyaç artacaktır.

KAYNAKÇA

- Aközer, M., Nurhat C. ve Say, Ş. 2011. “Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7(27):103-28.
- Alptekin, D. 2011. “Gerontososyoloji Ekseninde Yaşlılık Sürecinin Sosyo-Ekonomik Boyutları”. *Yardım ve Dayanışma Dergisi* 2(3):7-15.
- Atchley, R. C. 1989. “A Continuity Theory of Normal Aging”. *Gerontologist* 29(2):183-90. doi: doi.org/10.1093/geront/29.2.183.
- Berger, L. P. ve Luckmann, T. 1991. *The Social Construction of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books.
- Birinci, E. 2020. “Gerontolojik Sosyal Çalışma Üzerine Bir Değerlendirme”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 16(29 Ekim Özel Sayısı):3732-55. doi: 10.26466/opus.748389.
- Canatan, A. 2023. “Yaşlılıkta Aile”. *Sosyoloji Divanı* 11(21):93-107.
- Ceylan, H. 2015. *Yaşlılık ve Refah Devleti*. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. ve Alpay A. H. 2021. “Türkiye’de Yaşlılığın Geleceği”. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 8:77-88.
- Çubukçu, A. T. ve Çiçek, A. 2023. “Yaş Altmış İş Bitmemiş: Yaşlılık”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2):491-503.
- Everitt, T., Davies M., Omori S., Roode S., Wadsworth L., Yantha B. ve Jory J. 2023. “HNU 425 Nutrition in

- Aging”. içinde *Theories of Aging*, editör L. Wadsworth ve T. Everitt. Nova Canada: St Francis Xavier University.
- Kenyon, L. G. 2000. “Genetic Pathways That Regulate Ageing in Model Organisms”. *Nature* 408:255-62.
- Koçak, D. B. 2023. “Başarılı yaşlanma sürecinde bazı kuramsal yaklaşımlar”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16:235-256. doi: <https://doi.org/10.53112/tudear.1359721>.
- Kurtkapan, H. 2018. “İnsan , Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri”. ss. 249-70 içinde *İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri*, editör F. Yamaner ve E. Eyuboğlu. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miah, A. 2019. *Social theories of aging*. Population Bulletin.
- Nazlı, A. 2016. “Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış Aging, individual and society: A sociological view on aging”. *Ege Journal of Medicine* 55:1-5.
- Newcomb, B. 2022. “What Will Older Adults’ Lives Be Like in the Future?” *USC Leonard Davis Gerontoloji Okulu*. Geliş tarihi (<https://gero.usc.edu/2022/10/30/what-will-older-adults-lives-be-like-in-the-future/>).
- Palmore, B. Erdman. 1999. *Ageism: Negative and Positive*. Springer Publishing Company.
- Powell, J. L. 2006. *Social Theory and Aging*. anham, Rowman & Littlefield.
- Prol, R. T. 2023. “The Future of Ageing - Saved By Technology”. *Norway Grants, Financial Mechanism Office*. Geliş tarihi (<https://eeagrants.org/news/future-ageing-saved-technology>).

- Rogers, W. A. ve Mitzner T. L. 2017. “Envisioning the Future for Older Adults: Autonomy, Health, Well-being, and Social Connectedness with Technology Support”. *Futures* 5(87):133–139. doi: 10.1016/j.futures.2016.07.002.
- Sancı, V. ve Dulkadir Ö. 2023. “Karabük İlinde Çalışan Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Düzeylerinin Sanal Kaytarma Düzeyleri Üzerindeki Etkisi”. *Journal of Humanities and Tourism Research* 13(1):100-112. doi: 10.14230/johut1361.
- Sanderson, W. C. ve Scherbov, S. 2019. *Prospective Longevity-A New Vision of Population Aging*. Harvard Un.
- Scott, A. 2020. “The Long, Good Life - Longer, more productive lives will mean big changes to the old rules of aging”. *Finance&Development*, 1-4.
- Street, D. A. 2007. “Sociological approaches to understanding age and aging”. içinde *Handbook of gerontology: Evidence-based approaches to theory, practice, and policy*, editör J. A. Blackburn ve C. N. Dulmus.
- Thijssen, L. 1983. “Sociale relaties en eenzaamheid bij ouderen”. *Mens en Maatschappij* 58:271-84.
- Uludüz, D. 2025. “Yapay Zekâ Tedavileri Nasıl Etkileyecek?” *Beyin 360 Bütüncül Beyin Sağlık Merkezi*. Geliş tarihi (<https://www.deryauluduz.com/yapay-zeka-tedavileri-nasil-etkileyecek/>).
- Victor, C. 2005. *The Social Context of Ageing*. New York: Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group.
- Viña J., Borrás C. ve Miquel J. 2007. “Theories of ageing”. *IUBMB Life* 59(4-5):249-54. doi: 10.1080/15216540601178067.

Vincent, J. A., Phillipson C. ve Downs M. 2006. *The Futures of Old Age*. London: Sage Publications.

SOSYOLOJİ KONULARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com